

8. PROMJENA PARADIGME U ORGANIZACIJI I IZVOĐENJU NASTAVNOG PROCESA

Na postdiplomskim magistarskim studijama „Menadžment u socijalnom radu“ i „Supervizija u socijalnom radu“ izvršena je promjena paradigme u organizaciji i izvođenju nastavnog procesa. Specifične promjene u odnosu na klasične postdiplomske studije najviše su se manifestovale kroz inoviranje organizacije nastavnog procesa, određene modifikacije u univerzitetskom predavanju, kroz vježbanje i interaktivni rad u studentskim grupama, kao i kroz uvažavanje individualnih potreba i dodatnog rada studenata.

8.1. Inovacije u organizaciji nastavnog procesa (Draženko)

Nastava ima veoma dug razvojni put. S razvojem civilizacije razvijala se i inovirala nastava. U početku je to bio rad sa jednim učenikom, kasnije sa manjim grupama, dok bi se s ubrzanim razvojem civilizacije sve više omasovila i nastava, odnosno gdje se radilo i sa nekoliko stotina učenika (studenata). Nastava se stalno inovirala, i to u cilju da se u što kraćem vremenu sa što manje materijalno-tehničkog ulaganja sa najrelevantnijim metodama, oblicima i sredstvima rada obrazuje što optimalniji broj učenika (studenata). Ono što se posebno inoviralo u nastavnom procesu odnosilo se na usavršavanje komplementarnosti metoda, oblika i sredstava rada sa ciljevima nastave.

Postoje brojne definicije nastave. One su uglavnom među brojnim savremenim didaktičarima veoma slične. Tako, na primjer, Ilić za nastavu kaže da je to „jedinствен vaspitno-obrazovni proces koji se pod rukovodstvom nastavnika odvija planski i sistematski sa jednom relativno stalnom grupom učenika u cilju njihovog usvajanja društveno verifikovanih programskih sadržaja i razvijanja svih njihovih potencijala do ličnih maksimuma“ (Branković, Ilić, 2003, str. 175).

S razvojem nastave postojali su i različiti ciljevi nastave. Tako, na primjer, do XIX vijeka osnovni cilj nastave bio je didaktički materijalizam, odnosno zapamćivanje što veće količine činjeničnog znanja. Kasnije, nakon brojnih kritika didaktičkog materijalizma osnovni cilj nastave bio je didaktički funkcionalizam ili

prenaglašavanje procedura razvijanja učenikovih psihofizičkih funkcija. Danas je situacija mnogo drugačija. Ciljevi nastave determinisani su na osnovu savremenih didaktičkih saznanja i na osnovu potreba razvoja društva. Nastava treba učenike da aktivno i stvaralački angažuje na usvajanju znanja i vještina; da kod učenika formira pogled na svijet (prirodu, čovjeka i društvo); da podstiče i razvija psihofizičke sposobnosti; da učenici poslije sticanja osnovnih znanja stiču osnove struke i konkretnije se profesionalno osposobljavaju; da obezbijedi demokratsku participaciju učesnika u svim etapama; te da osposobljava učenike za samostalno i stvaralačko ispoljavanje i razvijanje, kao i za doživotno samoučenje (Isto, 2003).

Današnji trend učenja na svim nivoima obrazovanja, uključujući i univerzitetski, svakako je interaktivno učenje. Ovo učenje je sve više omasovljeno u nastavnom procesu i nastalo je kao kritika još uvijek prisutne frontalne nastave u kojoj su učenici često bili izloženi pasivizaciji usvajanja znanja i vještina. Nenad Suzić za interaktivno učenje kaže da je ono „proces koji rezultira relativno permanentnim promjenama u razmišljanju i ponašanju koje nastaju na osnovu iskustva, tradicije i prakse ostvarene u socijalnoj interakciji“ (Сузић и сарадници, 1999, стр. 24).

Inoviranje nastavnog procesa bilo je primjetno i na postdiplomskim magistarskim studijama „Menadžment u socijalnom radu“ i „Supervizija u socijalnom radu“. Određeni elementi inoviranja prepoznatljivi su u definisanju i realizaciji očekivanih ishoda učenja, u primjeni brojnih varijanti nastavnih metoda, oblika i sredstava rada, kao i u čestom angažovanju studenata u vidu interaktivnih vježbi, gdje je fokus bio na interaktivnom učenju. Na primjer, u pod-modulu (predmetu) „Pedagoški modeli i supervizija“ ishodi učenja bili su:

- „- razumjeti i objasniti teorije učenja odraslih i proces učenja odraslog čovjeka,
 - razumjeti i analizirati psihopedagoške zakonitosti interakcijskih odnosa u učenju u superviziji,
 - primjeniti integraciju refleksija i pedagoškog djelovanja u procesu supervizije,
 - identifikovati i razumijeti faze i dinamiku procesa supervizije,
 - primjeniti pedagoške modele samoučenja i učenja drugih u procesu supervizije“
- (Cajvert, Branković, Grbo, 2007, str. 40).

Pored toga, u okviru istog predmeta jasno se uočavaju i inovativne metode poučavanja i učenja. Primjenjene su sljedeće metode poučavanja i učenja:

- „- predavanje sa interaktivnim učenjem,

- iskustveno učenje u grupi,
- praćenje sopstvenog procesa učenja kao i procesa učenja supervizanata,
- seminari iz literature,
- samoevaluacija,
- upoznavanje i analiza supervizijskog stila“ (Isto, 2007, str. 40).

Nastavni proces na postdiplomskim studijama Menadžment i Supervizija u socijalnom radu sam po sebi predstavljao je specifičnu inovaciju u odnosu na uobičajene klasične postdiplomske studije. Te inovacije odnosile su se na organizaciju nastavnog procesa, nastavne metode, oblike, sredstva rada, evaluaciju i kontinuirano unapređivanje nastave.

Nastava na ovim studijama isključivo je bila seminarskog karaktera. Ova, uglavnom trodnevna nastava, izvodila se tri semestra, i to obično svake šeste ili sedme sedmice. Bila je cjelodnevna sa adekvatno odmjeranim smjenama rada, odmora i zabave. Pored seminarske izvodila se i tzv. međuseminarska nastava. Naime, ova nastava izvodila se u periodu između dva seminara. Odnosila se na vježbe sa tutorima – smjer menadžment u socijalnom radu, i na edukativno primanje supervizije od metasupervizora – smjer supervizija u socijalnom radu.

U vanrednim situacijama, a u skladu sa zadovoljavanjem profesionalnih potreba studenata organizovana je i dopunska i dodatna nastava. Na primjer, za potrebe što kvalitetnijeg pisanja prikaza pročitanih knjiga i seminarskih radova realizovana je takva nastava. Kada se ukazala potreba za unapređivanjem kvaliteta pisanja organizovana je dodatna nastava kreativnog čitanja i pisanja. U određenim situacijama nastava se opravdano „duplirala“. U jednom slučaju, na zahtjev studenata i projekt-lidera, ponovo se izvodila nastava iz istog pod-modula na istu temu. Razlog je bio opravdan, jer su studenti prethodno bili nezadovoljni predavanjem, pa su uz podršku projekt-lidera tražili tzv. „reprizu“, ali od strane drugog profesora, kod kojeg su navodno bolje razumijeli predavanje. Nakon kontinuiranog praćenja profesionalnog razvoja studenata, uočeno je da je za neke studente neophodna i dopunska nastava na temu unapređivanja interpersonalne komunikacije. U ovom slučaju bio je organizovan dopunski seminar za ovu grupu studenata.

Od nastavnih metoda na ovim studijama primjenjivane su skoro sve u didaktici poznate metode rada. Primjena metoda kretala se od klasičnog ex – katedra predavanja, predavanja podržanog multimedijalnim prezentacijama, predavanja praćena nastavnim razgovorom, preko metoda ilustracije, demonstracije, rada na

tekstu, pisanih radova, pa sve do metoda praktičnih radova. Najupečatljiviji primjer primjene metode praktičnih radova je slučaj kognitivno-afektivne analize i refleksije primjera individualne supervizije. Sličnih primjera bilo je još tokom seminarske nastave.

Na ovom studiju bili su prisutni svi nastavni oblici. Dakle, nastava se izvodila i kao frontalna, ali i u vidu individualnog, tandemskog (u parovima) i grupnog rada. U okviru nastavnog i vannastavnog rada unaprijed se znalo koliko je orijentaciono neophodno za svaki pod-modul obezbijediti određen oblik rada. Tako, na primjer, na pod-modulu „Demokratija i pravna država“ na smjeru Menadžment u socijalnom radu orijentaciono bilo je neophodno izvesti 20 kontakt-sati predavanja, 20 kontakt-sati grupnog rada i 150 sati samostalnog (individualnog) rada studenata (Isto, 2007). Primjećujemo da je na ovom studiju mnogo više izražen samostalan i grupni rad, u odnosu na predavanja, što je obrnut slučaj na mnogim klasičnim postdiplomskim studijama. Grupni i samostalni rad, pored prisustva na seminarskoj nastavi, bio je mnogo više izražen u međuseminarskom periodu, posebno na vježbama sa tutorima i na primanju supervizije od metasupervizora.

Još treba napomenuti da su u nastavnom procesu primjenjivana i novija dostignuća iz obrazovne tehnologije. Od nastavnih pomagala i njima adekvatnih nastavnih sredstava u nastavi su korišćeni računari, internet usluge, LCD – paneli, BIM – projektori, CD – plejeri, grafoskopi i slični uređaji. Primjena ove obrazovne tehnologije još više je nastavu učinila inovativnijom, a samim tim i očiglednijom za studente.

8.2. Univerzitetsko predavanje (Draženko)

Od kada postoje univerziteti kao institucije u kojima se vrši dodiplomsko, postdiplomsko i doktorsko studiranje postoji i univerzitetsko predavanje kao jedan od oblika osposobljavanja studenata za njihove buduće profesije. Dakle, univerzitetsko predavanje ima istoriju toliko dugu koliko je duga i istorija razvoja univerziteta. Danas su još uvijek aktuelna univerzitetska predavanja sa svojim različitim varijantama.

Poznati njemački pedagog Hans Jurgen Apel ističe da se pod univerzitetskim predavanjem podrazumijeva uvod u akademski oblik poučavanja i da ono predstavlja

niz sadržajno povezanih izlaganja s namjerom da se prenesu naučne spoznaje i metode istraživanja te kod studenata razviju problemsku svijest i kritičko mišljenje, interes i cjelovito znanje (Apel prema Бранковићу, 2005). Naime, iz ovog definisanja primjećujemo da je univerzitetsko predavanje uvod za podsticanje razvoja problemske svijesti i kritičkog promišljanja studenata.

Često se u pedagoškoj literaturi i savremenoj praksi univerzitetskog predavanja susrećemo i sa terminom ex – katedra predavanja. Ova predavanja su još uvijek aktuelna, pa čak u određenim situacijama i nezaobilazna. Često se upotrebljavaju u situacijama kada se radi sa izuzetno velikim grupama studenata (čak nekoliko stotina). Osnovna namjena ex – katedra predavanja je da se u što kraćem vremenu informiše što veći broj studenata o najbitnijim informacijama vezanim za profesionalni razvoj studenata. Nažalost, u praksi univerzitetskog predavanja pojedini nastavnici se oslanjaju na ex – katedra predavanja, čak i kad rade sa veoma malim brojem studenata, što je potpuno nezahvalno, jer tada studente svjesno pasiviziraju.

Zbog brojnih nedostataka koji se manifestuju na univerzitetskim predavanjima, neophodno je ista obogatiti još nekim varijantama rada sa studentima. Na ovaj način mogu se eliminisati neki nepoželjni efekti univerzitetskog predavanja. Danas se ovakva predavanja sve više nadopunjuju različitim varijantama interaktivnog predavanja. U ovim predavanjima studenti se postepeno uvode iz pozicije reaktivnog ka poziciji aktivnog učesnika nastavnog procesa. Branković kao posebno važno ističe da tradicionalne postupke izlaganja, objašnjavanja i tumačenja treba upotpunjavati sa vježbama, radom u grupama, diskusijama, prezentacijama studenata i drugim oblicima aktivnog učestvovanja studenata, kao i obogaćivanjem univerzitetskog predavanja primjenom savremenih informacionih tehnologija (Бранковић и сарадници, 2005, стр. 26).

Na univerzitetskom nivou obrazovanja često se isprepliću ex – katedra i interaktivna predavanja. Kod nekih nastavnika dominira jedno, a kod nekih drugo predavanje. I jedno i drugo imaju određene prednosti i nedostatke. U savremenim univerzitetskim predavanjima veoma je bitno znati kada, gdje i koliko dugo primjenjivati jedno i drugo predavanje.

Prednosti ex – katedra predavanja su: ekonomičnost (u kratkom vremenu može se izložiti veliki broj informacija velikom broju studenata), usmjeravanje na pravilan dalji rad studenata, velika brzina usvajanja teško dostupnih informacija, podsticanje interesovanja i entuzijazma kod studenata, i slično. Ex – katedra

predavanja imaju i brojne nedostatke. Kao posebne možemo izdvojiti: umanjena višestruka percepcija (dominantna auditivna percepcija), neusklađenost rječnika predavača sa postojećim rječnikom određenog broja studenata, apstrahovanje naučnih saznanja, monotonija i pasivizacija studenata, često zaboravljanje i propuštanje veoma bitnih informacija, itd.

Kao i kod ex – katedra predavanja i u interaktivnim predavanjima takođe postoje određene prednosti i nedostaci. Oni se manifestuju kada ova predavanja imaju dužu i učestaliju primjenu. Prednosti interaktivnih predavanja su: zajednička aktivizacija nastavnika i studenata, pojačana komunikacija između nastavnika i studenata, mogućnost postavljanja pitanja i rješavanja nejasnoća u predavanju nastavnika, podsticanje kritičkog i stvaralačkog mišljenja studenata, približavanje teorije praksi i obrnuto, i slične prednosti. Nedostaci interaktivnih predavanja su: povremeno odvlačenje predavanja od suštine, neekonomičnost (za mnogo utroška vremena usvoji se malo naučnih i stručnih saznanja), povremene nebitne i nepotrebne diskusije sa nastavnikom i među studentima, lutanja u grupnom radu, aktivizacija samo jednog manjeg broja studenata, odsustvo pravovremene instrukcije nastavnika, povremene pogrešne generalizacije i zaključci studenata u grupnom radu, itd.

Pored ex – katedra i interaktivnih predavanja postoji još različitih oblika ili vrsta predavanja. Prema kriterijima stil i struktura predavanja moguće je razlikovati sljedeće vrste univerzitetskih predavanja, i to: uvodno, informativno, improvizatorsko, enciklopedijsko i akademsko predavanje (Бранковић, 2004). Pored ove klasifikacije neki didaktičari predavanja razvrstavaju kao varijante teorijskog predavanja ili varijante metode usmenog izlaganja. Tako, na primjer, Ilić govori o teorijskom predavanju, predavanju prožetom razgovorom, predavanju obogaćenom audio-vizuelnim sredstvima, te varijantama metode usmenog izlaganja kao što su opisivanje, objašnjavanje, pripovijedanje, prepričavanje, i slične (Branković, Ilić, 2003).

I na postdiplomskim magistarskim studijama Menadžment i Supervizija u socijalnom radu imali smo specifične oblike ili vrste univerzitetskih predavanja. Ona su se kretala od klasičnih ex – katedra predavanja, u početku studija, pa sve do interaktivnih predavanja, tokom i na završetku studija.

Na samom početku studija, u prvom semestru, pojedini nastavnici izvodili su tzv. ex – katedra predavanja. Međutim, cjelokupna organizacija studija, a posebno nastavnog procesa, uz kontinuirani monitoring i evaluaciju, nije dozvoljavala razvoj studija na tradicionalnim osnovama u kojima dominiraju ex – katedra predavanja.

Zahvaljujući i evaluacijama od strane studenata, te uvidom projekt – lidera i tutora osjetila se potreba da se što više isključe ex – katedra predavanja na ovom studiju. To je i učinjeno. U nastavku studija rijetki su bili slučajevi dugotrajnih i nepotrebnih ex – katedra predavanja. Kako se sve više odvijao nastavni proces pristupalo se inoviranju univerzitetskih predavanja. Ona su se sve više usmjeravala i izvodila u pravcu interaktivnih predavanja. Nastavnici su sve više klasična predavanja obogaćivali uključivanjem studenata u aktivni dijalog sa njima. Ista predavanja često su bila prpraćena i audio-vizuelnom podrškom. Studenti su imali priliku da pored predavanja slušaju i određene auditivne snimke, a veoma često da slušaju predavanja prpraćena tzv. „PowerPoint“ prezentacijama. Nerijetki su bili i slučajevi gdje su nastavnici svoja predavanja obogaćivali i određenim crtežima i šemama prikazanim na „flip – chart“ tablama. Slična predavanja susretali smo kod nastavnika čija su predavanja bila prpraćena i grafoskopskim projekcijama. No, međutim, najveću vrijednost u smislu ispunjavanja očekivanih ishoda učenja imala su ona predavanja koja su često bila prpraćena interaktivnim učešćem studenata. Ovakvih predavanja je s razvojem studija bilo sve više i više. Najjednostavnije rečeno, to su bila sva ona predavanja u kojima su nastavnici nakon svakog kraćeg predavanja organizovali interaktivne vježbe sa studentima, gdje su studenti kritički procjenjivali vrijednosti teorijskih osnova i povezivali ih sa praksom socijalnog rada. Nastavnici su tada koordinirali rad studentskih grupa ili parova i davali instrukcije u slučajevima nejasnoća u predavanju i radnim zadacima. Ovakvim interaktivnim predavanjima eliminisani su neki nedostaci klasičnih ex – katedra predavanja, a studenti su sve više bili angažovani u poziciji aktivnog subjekta nastavnog procesa.

Literatura:

Apel, H. J. (2003). Predavanje. Uvod u akademski oblik poučavanja. Zagreb: Erudita.

Branković, D., Ilić, M. (2003). Osnovi pedagogije. Banja Luka: Comesgrafika.

Бранковић, Д. (2004). *Нова схватања предавања у универзитетској настави*, у Зборнику „Традиција и савременост“, Књига 5, Том II, Бања Лука: Филозофски факултет, стр. 1063-1075.

Бранковић, Д. и сарадници (2005). *Иновације у универзитетској настави*. Бања Лука: Филозофски факултет.

Сажверт, Л., Бранковић, Д., Грбо, И. (2007). *Водић – postdiplomske магистарске студије Supervizija i Menadžment u socijalnom radu*. Бања Лука – Сарајево: Филозофски факултет, Бања Лука – Факултет политичких наука, Сарајево – Факултет друштвених наука, Гетеборг.

Сузић, Н. и сарадници (1999). *Интерактивно учење*. Бањалука: Министарство просвјете Републике Српске и УНИЦЕФ Канцеларија у Бањалуци.